

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Ως συγγραφείς αυτού του βιβλίου αισθανόμαστε ιδιαίτερη ικανοποίηση για την κυκλοφορία της ελληνικής του μετάφρασης. Μας δίνει την ευκαιρία να εκφράσουμε την ευγνωμοσύνη μας στα άτομα που μοιράστηκαν μαζί μας στην ελληνική γλώσσα τις αναμνήσεις τους για τις εμπειρίες που σφράγισαν τη ζωή τους. Προσφέρει επίσης στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό τη δυνατότητα να διαβάσει υπό μια νέα οπτική γωνία ένα επεισόδιο του ελληνικού Εμφυλίου που έχει διχάσει βαθύτατα την ελληνική κοινωνία. Η ανθρωπολογική ανάγνωση αυτού του φαινομένου, καθώς και των πολυδιάστατων προεκτάσεών του στο παρόν, ελπίζουμε να συμβάλει σε μια βαθύτερη κατανόηση του ανθρώπινου παράγοντα σε συγκρούσεις που νοσηματοδοτήθηκαν επί το πλείστον ως καθαρά ιδεολογικές. Η προφορική μαρτυρία, αντανακλώντας τις βιωμένες εμπειρίες πολύ διαφορετικών μεταξύ τους ανθρώπων, και υποκειμένων με πολύ διαφορετικές θέσεις στα πολιτικά δρώμενα της εποχής τους, έχει τη δύναμη να προβληματίσει ή και να ανατρέψει τα ιδεολογικά σχήματα που μέχρι σήμερα κυριαρχούν στον δημόσιο λόγο. Η πραγματικότητα, αλλά και η αφηγηματική της αναπαράσταση, είναι πάντα πιο περίπλοκη από τις κυρίαρχες ρητορικές. Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζεται για πρώτη φορά στο ελληνικό κοινό μια διαπολιτισμική και συγκριτική αφήγηση για την οργανωμένη μεταφορά παιδιών στη διάρκεια του Εμφυλίου. Μέσα από την προσέγγιση αυτή, αναδεικνύονται και οι πολλαπλές ομοιότητες των εμπειριών παιδιών που βρίσκονταν σε αντίπαλα πολιτικά στρατόπεδα ή μιλούσαν μια διαφορετική μητρική γλώσσα. Επιπλέον, μέσα από την αναφορά που επιχειρούμε στο πρώτο κεφάλαιο σε αντίστοιχα προγράμματα απομάκρυνσης παιδιών από τις εστίες τους στον Ισπανικό Εμφύλιο και στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τοποθετούμε την ελληνική περίπτωση στα ευρύτερα διεθνή της συμφραζόμενα. Τέλος, εστιάζοντας στην προσφυγική ιδιότητα όλων των παιδιών που αναγκάστηκαν να φύγουν από το σπίτι τους, προσφέρουμε άλλη μια παράμετρο για μια νέα ανάγνωση του λεγόμενου «παιδομαζώματος».

Η συγκεκριμένη συγκυρία στην οποία δημοσιεύεται το βιβλίο μας στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από μια βασική αντίφαση. Αφενός, υπό τη βαριά σκιά της οικονομικής και ανθρωπιστικής κρίσης, θα έλεγε κανείς ότι η ελληνική κοινωνία είναι σχεδόν εξ ολοκλήρου αφοσιωμένη στο παρόν. Αφετέρου όμως, τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται για την ερμηνεία αυτού του

παρόντος, εστιάζουν ιδιαίτερα στο παρελθόν, ιδίως στην εμπειρία της Κατοχής και του Εμφυλίου. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο της σημερινής συγχυρίας αποτελεί η μαζική άφιξη νέων μεταναστών και προσφύγων από την Αφρική και την Ασία, καθώς και οι ξενοφοβικές τάσεις που αυτή προκάλεσε. Παρά την κυρίαρχη άποψη που παρουσιάζει το φαινόμενο αυτό σαν μια ξενόφερτη καινοτομία, την οποία δεν μπορεί να «σηκώσει η ελληνική κοινωνία», η εμπειρία του Μεσοπολέμου έχει δείξει ότι η ίδια κοινωνία κατόρθωσε να ενσωματώσει ενάμιση εκατομμύριο προσφύγων από τη Μικρά Ασία και εμπλουτίστηκε πολιτισμικά από την παρουσία των νέων κατοίκων. Παρόλο που οι πρόσφυγες αυτοί ήταν ελληνικής καταγωγής, πολλοί μιλούσαν άλλη γλώσσα και αντιμετωπίστηκαν αρχικά ως «ξένο σώμα» στην ελληνική κοινωνία. Η θεωρητική συζήτηση που αναπτύσσουμε σε αυτό το βιβλίο για τους τρόπους πρόσληψης του «πρόσφυγα», αλλά και τα ρευστά όρια ανάμεσα στον «πρόσφυγα» και τον «μετανάστη» που προκύπτουν από το εμπειρικό υλικό, είναι σημαντικά εργαλεία για τη βαθύτερη κατανόηση όχι μόνο των εμπειριών των παιδιών-προσφύγων του Εμφυλίου, αλλά και των σημερινών προσφύγων και μεταναστών.

Η ελληνική εκδοχή αυτού του βιβλίου διαφέρει σε ορισμένα σημεία από το αγγλικό πρωτότυπο. Καταρχάς, στο δεύτερο μέρος, με τίτλο «Ιστορίες», περιλαμβάνονται και οι δώδεκα αφηγήσεις ζωής που είχαμε επιλέξει αρχικά για τον αγγλικό τόμο, οι οποίες όμως περιορίστηκαν σε επτά για λόγους οικονομίας. Οι αφηγήσεις αυτές παρουσιάζονται σε τρία χωριστά κεφάλαια, αντί για δύο που είναι στον αγγλικό τόμο, προκειμένου να φανούν καλύτερα οι διαφορετικές εμπειρίες τριών ομάδων προσφυγόπουλων. Στο κεφάλαιο 4 περιλαμβάνονται οι αφηγήσεις ελληνόπουλων που μεταφέρθηκαν στην Ανατολική Ευρώπη, στο κεφάλαιο 5 μιλάνε μακεδονόπουλα που έζησαν κι αυτά στο ανατολικό μπλοκ, και στο κεφάλαιο 6 παρουσιάζονται αφηγήσεις ζωής ελληνόπουλων και μακεδονόπουλων που έζησαν σε παιδοπόλεις. Εκτός από δύο αφηγήσεις που βασίζονται σε συνεντεύξεις που δόθηκαν στα αγγλικά, στις υπόλοιπες αποκαταστήσαμε το λόγο των βιογραφούμενων έτσι ακριβώς όπως ειπώθηκε στην ελληνική γλώσσα στην αρχική συνέντευξη. Θεωρούμε ότι ο αφηγηματικός λόγος των ίδιων των παιδιών του Εμφυλίου είναι μια σημαντική και ιδιαίτερα πλούσια πηγή γνώσης, αναπόσπαστο κομμάτι αυτού του βιβλίου, και ευχαριστούμε τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια που συμφώνησαν να συμπεριληφθούν και οι δώδεκα αφηγήσεις. Στην ελληνική έκδοση έχουμε επίσης χρησιμοποιήσει τα ελληνικά πρωτότυπα αποσπασμάτων από συνεντεύξεις ή από τη βιβλιογραφία που εμφανίζονται μεταφρασμένα στον αγγλικό τόμο και έχουμε εμπλουτίσει σε ορισμένα σημεία τη βιβλιογραφία με τίτλους που είναι χρήσιμοι για το ελληνικό αναγνωστικό κοινό. Τέλος, στην εισαγωγή και στο πρώτο κεφάλαιο έχουμε προσθέσει κάποια νέα κείμενα, έχοντας υπόψη ότι τα ενδιαφέροντα και ο βαθμός εξοικείωσης με την πρόσφατη

ελληνική ιστορία ενδέχεται να είναι διαφορετικά στο αγγλικό και στο ελληνικό κοινό.

Την ώρα που θα κυκλοφορήσει το βιβλίο μας στην Ελλάδα, θα έχει ήδη «ταξιδέψει» στον κόσμο επί μια τριετία περίπου. Πέρα από τις θετικές βιβλιοκριτικές που έχουν δημοσιευθεί στο εξωτερικό και το βραβείο Edmund Keeley που μας απονεμήθηκε από την Modern Greek Studies Association των Ηνωμένων Πολιτειών το 2012, έχει συναντήσει τους αναγνώστες μας σε διάφορα μέρη του κόσμου. Το βιβλίο παρουσιάστηκε στο Τορόντο, στο Σικάγο και στα Σκόπια, με παρουσία και αρκετών από τους αφηγητές μας. Εκδόθηκε επίσης στη μακεδονική γλώσσα από το Open Society Foundation – Macedonia. Ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο αυτού του ταξιδιού ήταν οι επιστολές που λάβαμε από αναγνώστες που έζησαν οι ίδιοι τη ζωή των προσφυγόπουλων ή γνώριζαν ότι οι γονείς ή παππούδες τους είχαν τέτοια εμπειρία. Το βιβλίο μας έδωσε τουλάχιστον σε μερικούς από αυτούς μια ευκαιρία να ανακαλύψουν πτυχές της προσωπικής ή της οικογενειακής τους ιστορίας που δεν κατόρθωσαν ποτέ να κατανοήσουν πλήρως. Κάποια προσφυγόπουλα μας έγραψαν ότι πριν διαβάσουν το βιβλίο μας είχαν πλήρη άγνοια για τις πολύ διαφορετικές εμπειρίες που έζησαν άλλα προσφυγόπουλα, παιδιά που προέρχονταν από άλλες περιοχές της Ελλάδας ή από οικογένειες με διαφορετική εθνοτική καταγωγή ή διαφορετικό πολιτικό προσανατολισμό. Μερικά προσφυγόπουλα «δεύτερης γενιάς» μας έγραψαν ότι το βιβλίο μας έγινε αφετηρία να ξεκινήσουν μια διαδικασία αναζήτησης δύσκολων, τραγικών, αλλά και θετικών πτυχών της οικογενειακής τους ιστορίας, που τους ήταν εντελώς άγνωστες: κρυμμένες ιστορίες για τις οποίες δεν ήθελαν να μιλήσουν οι γονείς τους ή με τις οποίες δεν ήθελαν να τους επιβαρύνουν. Μερικά από αυτά τα «παιδιά των παιδιών» του Εμφυλίου έχουν αρχίσει να τεκμηριώνουν την οικογενειακή τους ιστορία και να αξιοποιούν τα στοιχεία αυτά σε δικές τους καλλιτεχνικές ή λογοτεχνικές δημιουργίες.

Η Olga Cironis, γεννημένη στην Τσεχοσλοβακία και σήμερα κάτοικος Αυστραλίας, διάβασε το βιβλίο μας και εκ των υστέρων ανακάλυψε ότι είχαμε πάρει συνέντευξη από τον πατέρα της, ο οποίος ήταν προσφυγόπουλο στην Τσεχοσλοβακία και αργότερα μετανάστευσε στην Αυστραλία. Μας έγραψε για μια έκθεση έργων τέχνης που δημιούργησε όταν έκανε έρευνα για τους κρυφούς τόπους των προσωπικών και συλλογικών ιστοριών εκτοπισμού στους οποίους συγκαταλέγονται και οι «κρυφές ιστορίες» της οικογένειάς της. Για τους γονείς της που διάβασαν το βιβλίο μας έγραψε «επιτέλους κάποιος τους έδωσε φωνή και σας ευχαριστούν».

Η Angeline Damianidis-Mair, που γεννήθηκε και μεγάλωσε στον Καναδά, μας έγραψε για την αγωνία του παππού της, ο μικρός αδελφός του οποίου στάλθηκε με την συγκατάθεση των γονιών τους στην Ουγγαρία και έκτοτε αγνοείται η τύχη του. Παλιότερα ο παππούς της, που έμεινε πίσω

στην Ελλάδα, αρνιόταν να συζητήσει το θέμα, αλλά τώρα που μεγάλωσε αρχίζει να αποκαλύπτει θραύσματα της τραγικής αυτής εμπειρίας. Η Αγγελίνα μας μίλησε και για τις απορίες που ένοιωσε σαν παιδί, όταν της έλεγε η γιαγιά της να μη μιλάει μακεδονικά έξω από το σπίτι, και για τη σύγχυση που δημιούργησε αυτό στην ταυτότητά της. Η ανάγνωση του βιβλίου ήταν μια δύσκολη εμπειρία:

«Κάπου κάπου μου ήρθε να κλάψω. Διάβαζα κεφάλαια και τα συζητούσα με τους παππούδες μου, που είχαν μοιραστεί την τύχη των ανθρώπων που αναφέρονται στο βιβλίο. Έχασαν οικογένεια, έχασαν περιουσία, έχασαν τα καλύτερα χρόνια της ζωής τους. Οι συζητήσεις αυτές με τους παππούδες μου άνοιξαν αγιάτρευτες πληγές. Η εμπειρία αυτή μου έδειξε ότι δεν συμφιλιώθηκαν ποτέ με αυτά που συνέβησαν στην “πατρίδα”. Σας ευχαριστώ για το ενδιαφέρον σας για τα ζητήματα αυτά που τόσο πόνεσαν τους παππούδες μου που επέζησαν. Τα έφεραν μαζί τους στον Καναδά και εμείς μεγαλώσαμε χωρίς να νοιώθουμε ούτε Έλληνες, ούτε Μακεδόνες, ούτε “Καναδοί”. Τώρα όμως μπορώ να πω ανοιχτά ότι είμαι Μακεδόνη, δεν θεωρώ πια ότι πρέπει να το κρύψω. Μπορεί να μην είμαι 100%, αλλά είναι ο πολιτισμός μου και η γλώσσα μου, που μεταφέρθηκαν εδώ στον Καναδά».

Τέλος, ο Alex Liazos, που σήμερα ζει στη Μασσαχουσέτη, μας μετέφερε τα συναισθήματα που ένοιωσε όταν διάβαζε το βιβλίο μας. Γεννήθηκε το 1941 στο χωριό Longo της Αλβανίας. Το 1947 ο πατέρας του έφερε τον Άλεξ και τον αδελφό του στη γιαγιά τους στα Γιάννενα. Επέστρεψε στην Αλβανία για να πάρει και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Δεν κατόρθωσε όμως να γυρίσει πίσω. Το 1955 τα δύο παιδιά μετανάστευσαν μαζί με τη γιαγιά τους στην Αμερική. Μέχρι το 1979 ο Άλεξ και ο αδελφός του δεν κατάφεραν να πάρουν βίζα από την Αλβανία για να επισκεφθούν την οικογένειά τους στο Longo.

«Τελείωσα το βιβλίο σε τρεις μέρες. Με συγκίνησε βαθύτατα και έμαθα πολλά που δεν γνώριζα καθόλου, που θυμόμουνα πολύ αμυδρά ή που είχα ξεχάσει. Μου θύμιζε τα παιδικά μου χρόνια στα Γιάννενα, αλλά όπως το διάβαζα συνειδητοποίησα ότι είμαι ένα προσφυγόπουλο στην ιστορία της Αλβανίας, της Ελλάδας και των Βαλκανίων γενικότερα. Είμαι συνταξιούχος κοινωνιολόγος και μόλις τώρα ανακάλυψα την πλήρη πολιτική και κοινωνική ιστορία της ζωής μου. Δυσκολεύομαι να εξηγήσω στον εαυτό μου, τόσο μάλλον σε άλλους, ποια είναι τα συναισθήματα και οι σκέψεις μου αυτή τη στιγμή. Με εκπλήσσει και με ανησυχεί πόσο λίγο ήξερα για τον Εμφύλιο Πόλεμο που έζησα στα παιδικά μου χρόνια και πόσο λίγο έμαθα έκτοτε. Η ανάγνωση των βιογραφιών στο βιβλίο σας ξύπνησε πολλές αναμνήσεις μέσα μου, οι περισσότερες θλιβερές. Κατά κάποιο τρόπο συμμερίζομαι τις ιστορίες των αντρών και των γυναικών που μίλησαν μαζί σας».

Ως συγγραφείς και ως ανθρωπολόγοι αισθανθήκαμε μεγάλη ικανοποίη-

ση μαθαίνοντας ποσό σημαντικό αποδείχτηκε το βιβλίο μας για τα προσφυγόπουλα και τις οικογένειές τους. Από τις επιστολές αυτές νοιώσαμε ότι κάπως δρομολογήθηκε ήδη μια «δεύτερη ζωή» για το βιβλίο μας, η οποία συνοδεύει τους αναγνώστες μας σε νέα και δημιουργικά μονοπάτια. Ταυτόχρονα, προσφέρει και σε εμάς νέες οπτικές ως προς την αντήχηση που έχει το βιβλίο μας στα «παιδιά των παιδιών» του Εμφυλίου. Ευχόμαστε ότι η «δεύτερη ζωή» αυτού του βιβλίου θα είναι και στην Ελλάδα εξίσου δημιουργική.

23 Δεκεμβρίου 2013

